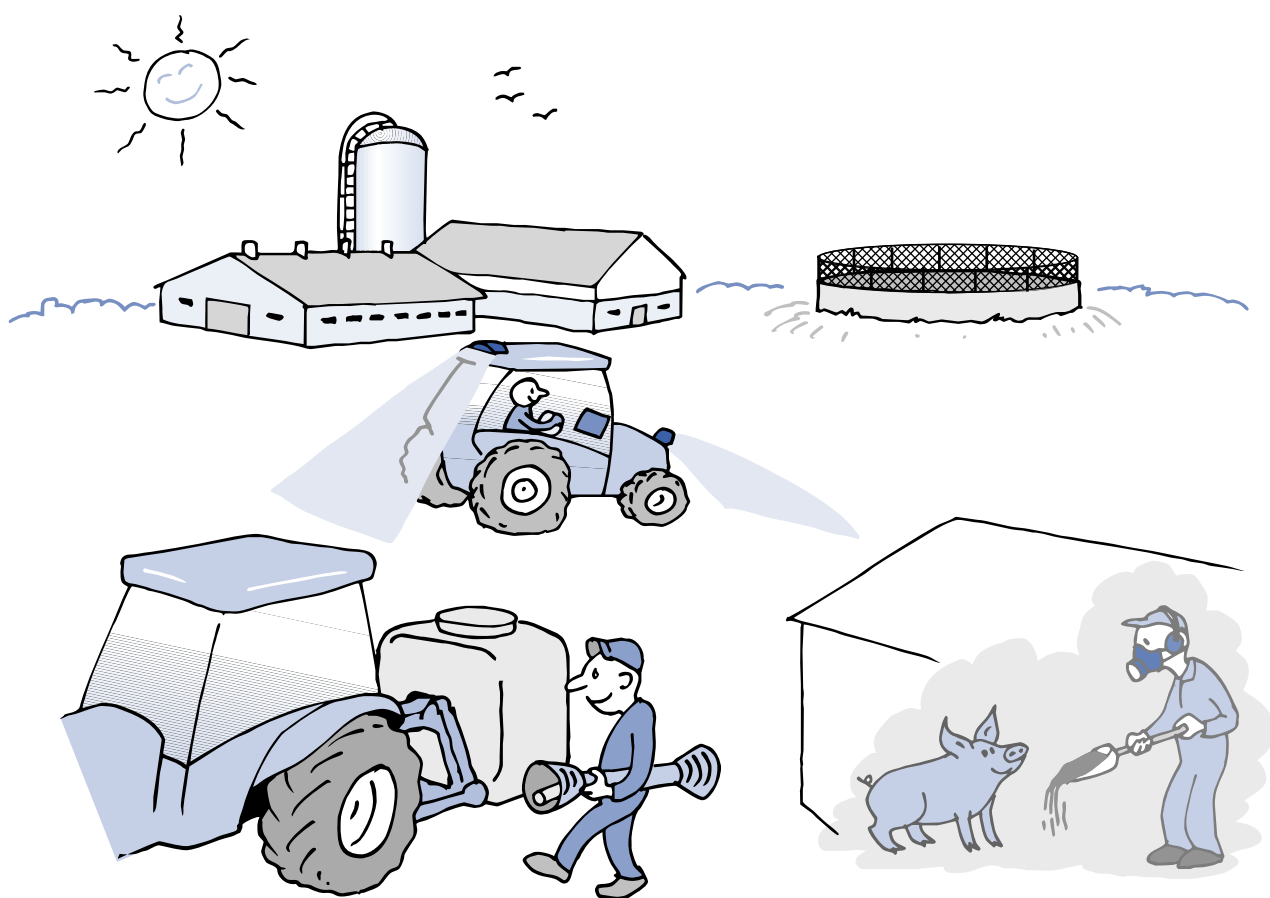

Bra arbetsmiljö lönar sig!

- tips för arbetsgivare inom jordbruket

Producerad vid JTI – Institutet för jordbruks- och miljöteknik
på uppdrag av Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet (SLA)
Författare: Niklas Adolfsson

SLA
Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet

Institutet för jordbruks- och miljöteknik
Swedish Institute of Agricultural and Environmental Engineering

Inledning

SLA och JTI ger i denna skrift förslag på prioriterade områden i det förebyggande arbetet mot arbetssjukdomar och olycksfall. Med andra ord vilka risker som finns, varför arbetsskador uppstår och hur de kan förebyggas. Skriften beskriver också vad SAM (systematiskt arbetsmiljöarbete) är, något som alla företag enligt arbetsmiljölagen måste bedriva.

Det arbete som utförs inom lantbruket beskrivs vanligtvis som inspirerande och mångsidigt. Lantbrukare anses vara en av de mest välmående yrkesgrupperna i Sverige, med låg andel hjärt- och kärlsjukdomar. Trots detta innebär lantarbetet som vilket annat arbete som helst en risk för arbetstagaren att få arbetsskador av olika slag.

De arbetsskador i lantbruket som oftast rapporteras till Arbetsmiljöverket är belastningssjukdomar såsom ryggont, värk i axlar och nacke samt höftledsbesvär. Andra typer av arbetsskador som tenderar att öka är psykosociala besvär.

”Framgångsrika företag är friska företag! En frisk personal känner sig trygg, den trivs och har ett engagemang för företaget, vilket också leder till bättre lönsamhet.”

Arbetsolyckor av olika slag ger också upphov till arbetsskador, fast ofta av mer akut slag. Totalt anmäls varje år ca 700 olycksfall i lantbruket till Arbetsmiljöverket. Fall från höjder och arbete med djur är två vanliga orsaker till olycksfall inom jordbruket. Det finns skäl att misstänka att mörkertalet är stort när det gäller arbetsskador i lantbruket, och att långt ifrån alla olyckor och arbetssjukdomar anmäls.

De flesta arbetsskador går dock att förebygga, vilket i sin tur leder till lönsammare och hälsosammare lantbruksföretag!

Innehållsförteckning	Sid
Förebygga och förhindra	3
Risk för olyckor och skador	5
Kostnader vid sjukfrånvaro	7
SAM = Systematiskt arbetsmiljöarbete	8
Bra att veta	11
Mer att läsa	12

Förebygga och förhindra

Investeringar i arbetsmiljö innebär att risken för olycksfall och belastningsskador minskar. Men rationaliseringsinvesteringar kan också ge en förbättrad arbetsmiljö, vid sidan av att de leder till en ökad produktivitet. Det är viktigt att ha ett arbetsmiljöperspektiv vid planering av alla investeringar för att inte bygga in farliga och skadliga system.

Tänk efter var gårdens tillbud och olyckor har skett tidigare. Kan den arbetsmiljön förbättras? Bland de åtgärder som lantbrukaren enkelt kan vidta för att förhindra olycksfall och arbetsskador är att investera i ändamålsenlig utrustning, och lämpliga kläder. Maskinutrustning kräver ofta större investeringar, och därmed eftertanke och planering.

Tips på arbetsmiljöinvesteringar

Kläder, utrustning

- Hörselskydd
- Andningsmasker (minst kl P 2)
- Skor med stålhätta
- Mjölkpall
- Handskar för olika arbeten
- Halskydd
- Räcken till fasta trappor/stegar
- Bättre belysning
- Fånggrindar
- Läs instruktionsböckerna!

Maskiner

- Kamera-monitorsystem
- Skydd till kraftöverföringsaxeln
- Lyftanordningar
- Bullerdämpning
- Höj- och sänkbart golv till mjölkgruppen
- Lyftsnavkoppling till traktorredskap
- Snabbkoppling till traktorer och redskap

Inför en större investering bör man noga tänka igenom vilka behov man har, jämföra vilka alternativ som finns och skaffa sig ett beslutsunderlag. Modellen nedan beskriver stegvis hur detta kan gå till, hur man bör överväga konsekvenser av investeringen, göra en investeringskalkyl och även en känslighetsanalys som visar hur investeringen påverkas om det ekonomiska utfallet inte blir lika stort som eller bättre än beräknat.

Skaffa ett underlag för ditt beslut

Steg 1 – Formulera problemet! OBS! Inte symptomen på problemet

Steg 2 – Ange alternativ till lösning. Lista alternativen. Som jämförelse bör även alternativet "fortsätta som förut" finnas med.

Steg 3 – Beskriv konsekvenserna. Ange för- respektive nackdelar för varje alternativ i steg 2. Försök konkretisera konsekvenser som verkar diffusa. Beskriv även alternativet ”fortsätta som förut”.

Steg 4 – Vad kostar det? Och vad ger det för intäkter? Här gäller det att sätta kronor och ören på konsekvenserna i steg 3. Ibland blir man tvingad till kvalificerade gissningar. Osäkerheten kan i viss mån minskas genom att man tar del av erfarenhet från andra som har genomfört liknande åtgärder samt från dokumenterad statistik.

Steg 5 – Investeringskalkyl. Upprätta en investeringskalkyl.

Steg 6 – Känslighetsanalys. Granska stora och osäkra poster i investeringskalkylen genom att utföra en känslighetsanalys. Vad händer om en stor och osäker intäkt halveras? Eller om livslängden på investeringen blir kortare än beräknat? Med känslighetsanalysen kan man ta fram kritiska värden för vad som krävs för att investeringen ska vara lönsam.

Steg 7 – Fatta beslut. Beslutsunderlaget hjälper dig att motivera ditt beslut.

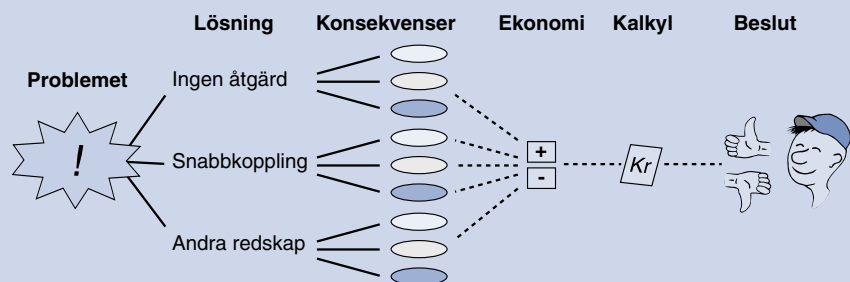

Bild 1. Innan man beslutar om en större investering bör man tänka igenom sina behov, jämföra alternativ, och skaffa sig ett beslutsunderlag.

”Undvik vridna kroppsställningar och arbeten med armar under knähöjd eller över axelhöjd.”

Råd för rätt teknik

- När det gäller arbetsteknik, är variation ett nyckelord. Variera dina arbetsställningar, sitt inte i traktorn hela arbetsdagen. Ju fler muskelgrupper man använder, desto bättre mår kroppen.
- Undvik vridna kroppsställningar och arbeten med armar under knä höjd eller över axelhöjd. Undvik att hoppa från avsatser såsom vagnar och traktorstegar, det tar hårt på knän, höfter och rygg.
- Värm upp kroppen innan du börjar arbeta. Försök att planera dagen för att förhindra tidspress och tillbud i arbetet.
- Fråga din chef, erfarna arbetskompisar eller arbetsmiljökunniga om du undrar över eller behöver hjälp med något i ditt arbete. Kunskap kan förhindra framtida olycksfall och uppkomsten av arbetssjukdomar.

Risk för olyckor och skador

Varför sker olyckor och varför får vi arbetssjukdomar? De främst bidragande orsakerna till olyckor är tekniska brister och dåligt riskmedvetande. När det gäller arbetssjukdomar är bilden mer komplicerad. Fysiskt tungt arbete kan leda till arbetssjukdom i muskler, leder och skelett, men sjukdomen uppkommer ofta efter många års arbete och det kan vara svårt att peka ut exakt vad som orsakade den.

Exempel på fall där dåligt riskmedvetande varit bidragande till en olycka är arbete vid oskyddad kraftöverföringsaxel och ensamarbete med tjurar. Stress är också en bidragande orsak till olyckor. Det styrks av det faktum att de flesta olycksfall där stress är inblandat sker under de arbetsintensiva månaderna augusti och september.

”Det är viktigt att se över maskiner och utrustning. Dålig teknik kan ge upphov till såväl akuta skador som sjukdomar på sikt.”

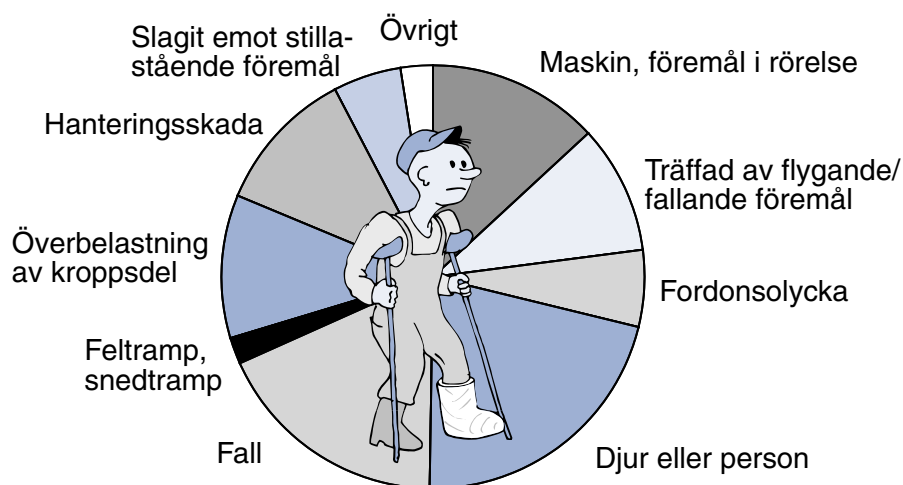

Bild 2. Enligt Arbetsmiljöverkets statistik finns det ett antal faktorer som orsakar arbetsolyckor eller arbetsrelaterade skador inom lantbruket.

Dålig teknik

Teknik, dvs utrustning och maskiner, kan orsaka att någon form av kroppsskada eller sjukdom uppstår. Det kan vara traktorstolen som har en dålig/trasig fjädring eller skyddet på kraftöverföringsaxeln som är ”borta”. Den trasiga fjädringen är ett exempel på något som kan ge en arbetssjukdom på sikt, medan det försvunna skyddet från kraftöverföringsaxeln kan resultera i en ögonblicklig kroppsskada. Det är viktigt att man underhåller och ser över de maskiner och den utrustning man har. Detta gäller även personlig skyddsutrustning som t ex hörselskydd och andningsmask.

”En av de vanligaste orsakerna till kroppsskada i lantbruket är djurhantering.”

”Farliga” djur

Djurhantering är en av de vanligaste orsakerna till kroppsskada i samband med en olycka. År 2002 anmäldes 334 arbetsolyckor där djur angivits som orsak till olyckan. Knappt 30 procent av de djur som orsakat en arbetsolycka var nötboskap och platsen där olyckan skedde oftast ladugård och stall. Den vanligaste orsaken till djurolyckan var sparkar och bett.

Stress och press

I Sverige beror var femte anmälan om arbetssjukdom, oavsett yrke, på psykosociala besvär. I mer än hälften av dessa anmälningar har det uppgetts att orsakerna till besvären är tidspress, antingen på grund av alltför mycket arbete eller på grund av för hög arbetstakt. Denna typ av besvär ökar också inom lantbruket när det gäller anmälda arbetsskador. Psykosociala besvär kan i sin tur leda till utbrändhet, magbesvär, trötthet och hjärt-/kärlsjukdomar. Möjlighet att påverka sitt arbete och möjlighet till varierande arbetsuppgifter är viktiga faktorer för trivsel och en bra psykosocial arbetsmiljö.

Bild 3. Var femte anmälan om arbetssjukdom i Sverige beror på psykosociala besvär. Ofta är orsakerna tidspress, Dessa besvär ökar också inom lantbruket.

Väder m m

”Det finns inget dåligt väder ...”, brukar man säga. Inom lantbruket är det extra viktigt att klä och utrusta sig på lämpligt sätt i förhållande till vädret. Speciellt under höst och vinter måste man klä sig varmt och skydda sig mot fukt. Kyla kan leda till framtida förslitningsskador, speciellt om man inte är uppvärmd innan man börjar kroppsarbete. Kyla kan också leda till olyckor p g a nedsatt rörelseförmåga (stelhet). Halka kan vara en riskfaktor såväl utomhus p g a vädret, som inne i ladugården.

Andra faktorer till att olyckor och skador uppstår är avsaknad av system och rutiner för säkerhetsarbete (se SAM, sid 8-10). Det är viktigt att kontinuerligt kontrollera arbetsmiljön och att så snart som möjligt åtgärda problemen.

Kostnader vid sjukfrånvaro

När man beräknar företagets kostnader för sjukfrånvaro kan man utgå från ett kalkylprogram som används av försäkringskassan. Detta program kan hämtas på deras webbplats www.fk.se

De förluster företaget gör vid korttidssjukfrånvaro är:

- Kvalitetsförluster
- Produktionsförluster
- Sjukfrånvarokostnader

Till **kvalitetsförluster** räknas kontroll, kassation och kvalitetsförsämringar. Inom lantbruket kan det utgöras av försämrad mjölk kvalitet eller läglighetskostnader vid sådd eller skörd som uppkommit på grund av sjukfrånvaro.

Till **produktionsförluster** räknas kostnader som sämre planering, ryckig produktion, att specifikt kunnande försvinner. Exempel inom lantbruket är minskad mjölkavkastning på grund av dålig foderstyrning och missade brunster p g a sjukfrånvaro.

Kostnader i samband med **korttidssjukfrånvaro** utgörs av lön till vikarie, övertidsersättning (för att täcka in sjukfrånvaro med ordinarie personal), sjuklön, semesterlön intjänad på sjukfrånvaron, arbetsgivaravgifter på dessa ersättningar samt vissa kringkostnader.

Arbetsgivare måste nu även betala en särskild sjukförsäkringsavgift, den s k medfinansieringen, fr o m 15:e sjukdagen. Arbetsgivaren betalar då 15 % av sjukpenningen för anställda som är sjukskrivna på heltid. Avgiften har ett fribelopp på 12 000 kr per år och arbetsgivare. Mer information om detta finns hos Försäkringskassan och SLA.

”Undvik heltidssjukskrivningar så slipper du särskilda sjukförsäkringsavgiften, som innebär att en arbetsgivare måste betala 15 % av sjuklönen.”

Tabell 1. Beräkningarna bygger på försäkringskassans program, och förutsätter en kostnad för den anställde på 158 kr/tim, baserat på 101 kr/tim, 13 % semesterersättning (d v s 13 kr/tim), lagstadgad arbetsgivaravgift och avgifter för försäkringar på 38,74 %. (d v s 36 kr/tim). Företaget ersätter den anställde med 0 % av lönen sjukskrivningsdag 1 och 80 % dag 2-14.
***Avgifter för försäkring och pension till den anställde samt eventuella kvalitetsförluster, produktionsbortfall och lön till ersättare tillkommer.**

Företagets kostnader vid sjukfrånvaro*

Kr/timme	dag 1	dag 2-14
Lön	0	81
Semesterersättning (13 % av bruttolön)	13	13
Arbetsgivaravgifter (38,74 %)	5	36
Kostnad/timme	18	130
Kostnad/dag (8 tim arbetsdag)	144	1 040

SAM = Systematiskt arbetsmiljöarbete

Företag med anställd personal är, enligt arbetsmiljölagen, skyldiga att aktivt bedriva systematiskt arbetsmiljöarbete (SAM). Arbetsmiljöarbetet omfattar också arbete som inte utförs på en fast arbetsplats, t ex byggen, transporter och arbete i andras hem.

SAM innebär:

- Att i det dagliga arbetet uppmärksamma och ta hänsyn till både psykologiska och sociala förhållanden och arbetsmiljöfrågor av fysisk karaktär.
- Att i det dagliga arbetet fatta beslut och genomföra åtgärder så att de anställda varken skadas, blir sjuka eller far illa på annat sätt.
- Att uppmärksamma och ta hänsyn till alla förhållanden i arbetsmiljön som kan påverka de anställdas hälsa och säkerhet.

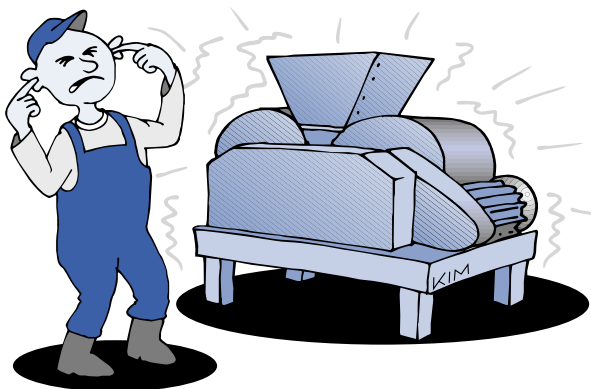

Bild 4. Systematiskt miljöarbete innebär att man tar itu med frågor av fysisk karaktär, som buller- och dammproblem. Men även psykologiska och sociala förhållanden som kan påverka anställdas hälsa och säkerhet.

Fördelar med SAM är bl a att det ...

- leder till att risker i arbetet upptäcks och åtgärdas i tid.
- förebygger olycksfall, sjukdom, stress och andra negativa följder av arbetet.
- ger goda arbetsförhållanden, vilket kan minska sjukskrivningarna.
- ökar trivsel och engagemang i arbetet.
- minskar driftstörningar och kvalitetsförsämring.
- leder till större ordning och reda i hela företaget och ger ökat flyt.
- bidrar till en bra ekonomi i företaget.
- ger gott anseende så att företaget kan lättare behålla och rekrytera personal.

Arbetsgivarens ansvar

Det är arbetsgivaren som är ansvarig för arbetsmiljön på en arbetsplats, oavsett om arbetet utförs i ett stall, ute på fältet eller om arbetstagaren jobbar på distans.

Arbetsgivaren ansvarar för anställd personal, men också för inhyrd arbetskraft, enligt arbetsmiljölagen. Du **ska** anmäla samtliga arbetsskador till försäkringskassan enligt lagen om arbetsskadeförsäkring. Om det t ex sker en allvarlig olycka eller ett allvarligt tillbud (då någon hade kunnat bli allvarligt skadad) **ska** arbetsgivaren utan dröjsmål meddela arbetsmiljöinspektionen i det distrikt arbetsplatsen ligger.

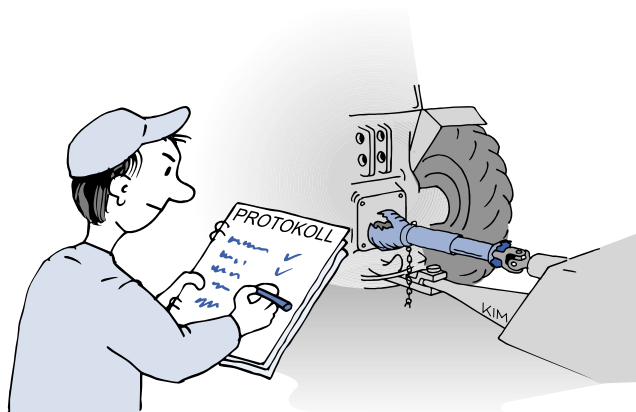

Bild 5. Arbetsgivaren är huvudansvarig att vidta åtgärder på arbetsplatsen för att förebygga skador och sjukdom, som t ex att se till att maskiner och verktyg fungerar som de ska.

Deltagarna i SAM

- **Arbetsgivaren** har huvudansvaret. Företagets chef behöver känna till arbetsmiljölagen och de arbetsmiljöreregler som gäller för företaget, så att arbetsmiljöarbetet kan läggas upp på ett bra sätt. Arbetsgivaren har lagstadgat ansvar för åtgärder på arbetsplatsen för att förebygga skador och sjukdom. Arbetsgivaren har också ansvar för de anställdas arbetsinriktade rehabilitering om de blir sjuka.
- **Arbetstagarna** deltar i arbetsmiljöarbetet genom att t ex rapportera risker, tillbud, sjukdom och olycksfall, föreslå åtgärder och lämna synpunkter på det som genomförts. Arbetstagaren ansvarar även för att använda den personliga skyddsutrustning som finns.
- **Skyddsombudet** är med vid planering och genomförande av arbetet, t ex vid undersökning av arbetsförhållandena, planering av åtgärder och årliga uppföljningar. Det ska, enligt arbetsmiljölagen, finnas skyddsombud på arbetsplatser med fem eller fler anställda.
- **Företagshälsovården** är en expertresurs i arbetsmiljöarbetet. Den kan t ex anlitas vid undersökningar och riskbedömningar och för att föreslå åtgärder och utbilda personal.

*”Företagets chef
behöver känna till
arbetsmiljölagen”
– som finns
att få från
Arbetsmiljöverket.*

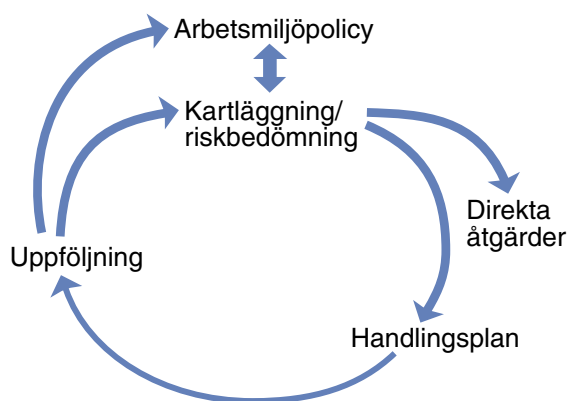
”Arbetsgivaren har alltid huvudansvaret för arbetsmiljöarbetet.”

Agera tillsammans

Det är viktigt att arbetsgivare, arbetstagare och skyddsombud tillsammans är med i arbetsmiljöarbetet. Detta kan t ex ske genom personalmöten och gemensamma undersökningar av arbetsmiljön. Men det är **alltid** arbetsgivaren som har huvudansvaret.

Det är också viktigt att arbetsgivaren, tillsammans med arbetstagare och skyddsombud, dokumenterar allt i samband med arbetsmiljöarbetet. Då vet båda parter vad som gäller.

Bild 6. Figuren beskriver arbetsgången i SAM, som är en ständigt pågående process. Efter kartläggning och riskbedömning går man vidare med en handlingsplan. Arbetsgivaren ska fastställa en arbetsmiljöpolicy och göra en årlig uppföljning av arbetsmiljöarbetet.

SAM i korthet

Steg 1: Kartlägg och bedöm vilka risker ni har i er arbetsmiljö. Arbetsmiljöarbetet ska omfatta alla frågor, såväl små som stora och både fysiska och psykiska.

Steg 2: Skriv en handlingsplan. Den ska specificera vilka risker och problem som ska åtgärdas, de allvarligaste bör åtgärdas så fort som möjligt. Planen ska även säga vem som ska utföra åtgärderna och när de ska vara klara. Kostnaden för åtgärderna ska också specificeras. Handlingsplan och riskbedömning ska alltid vara skriftliga. **Direkta åtgärder** som kunnat göras under kartläggningen behöver inte tas upp i handlingsplanen.

Steg 3: Kontrollera och följ upp genomförda åtgärder löpande. Arbetsgivaren ska dessutom göra en årlig uppföljning av arbetsmiljöarbetet. Detta ska göras skriftligt om företaget har tio eller fler anställda.

Steg 4: Arbetsgivaren ska fastställa en **arbetsmiljöpolicy**, som ska vara skriftlig om företaget har tio eller fler anställda. Den ska beskriva hur arbetsmiljöförhållandena ska vara för att tillgodose hälsa och säkerhet i arbetet samt hur arbetsmiljöarbetet ska utföras för att målen ska uppnås. Det är viktigt att målen är mätbara så att man kan avgöra om de har uppnåtts eller ej. I mindre företag kan handlingsplanen fungera som arbetsmiljöpolicy.

Ytterligare information om SAM kan beställas från Arbetsmiljöverket, tel 08 - 730 90 00, www.av.se och SLA, tel 08 - 762 72 40, www.sla-arbetsgivarna.org

Bra att veta!

- Var uppmärksam på vad som gäller för **inhyrd arbetskraft och anlitade entreprenörer**. Ta kontakt med SLA för rådgivning om du är osäker.
- **Arbetsmiljöverket** är tillsynsmyndighet som ger ut föreskrifter (AFS) i enlighet med arbetsmiljölagen (AML) och allmänna råd som förtydligar innebörden i föreskrifterna.
- **Arbetsmiljöinspektionen**, som är en del av Arbetsmiljöverket, gör inspektioner på arbetsplatser i de 10 distrikten med hjälp av sina arbetsmiljöinspektörer.
- **Regionala skyddsombud**, som lyder under Arbetsmiljöverket, finns på de fackliga organisationernas regionala avdelningar för de företag som inte har utsett något lokalt skyddsombud eller som inte har en skyddskommitté.

Vart kan jag vända mig?

- **SLA**, tel: 08 - 762 72 40, e-post: info@sla-arbetsgivarna.org, www.sla-arbetsgivarna.org
- **Arbetsmiljöverket**, tel: 08 - 730 90 00, www.av.se
- **Arbetsmiljöinspektionen**, se telefonkatalogen eller www.av.se/inspektion
- **Regionala skyddsombud**, kontakta din regionala fackliga organisation
- **Försäkringskassan**, www.fk.se
- **Arbetsmiljöupplysningen**, en opartisk webbplats skapad av ett 30-tal aktörer: www.arbetsmiljoupplysningen.se
- **Prevent**, intresseorganisation för arbetsmiljö ägd av Svenskt Näringsliv, LO och PTK: www.prevent.se

Hur går jag vidare?

Den här skriften vill inspirera dig till fortsatt arbete med att förbättra arbetsmiljön i ditt företag. Vi har diskuterat olika aspekter på säkerhet och hälsa samt påmint om sådant man särskilt bör tänka på. Bra arbetsmiljö ger låg sjukfrånvaro, låga kostnader för ohälsa och bättre resultat i produktionen. Investeringar kan motiveras av dessa skäl. Till detta kommer att företag med anställd personal enligt lag är skyldiga att bedriva ett systematiskt arbetsmiljöarbete (SAM).

För dig som är arbetsgivare är SLA en naturlig resurs i arbetsgivar- och arbetsmiljöfrågor. Utnyttja ditt medlemskap! Ring SLA när du är tveksam eller om du behöver veta mera. SLA förser dig med vägledningsmaterial, besvarar dina frågor och hjälper dig vidare.

Vi önskar dig lycka till med det pågående arbetet för en bättre och säkrare arbetsmiljö!

Mer att läsa

Rehabilitering – tips och råd, utkommer och distribueras till SLA:s medlemmar under 2005.

Arbeta rätt i traktorn! JTI informerar nr 106, JTI, Uppsala, 2004.

Olycksfall i lantbruket – arbetsmiljöarbete och ekonomi. Teknik i lantbruket nr 98, JTI, Uppsala, 2002.

Olycksfall i lantbruket – analys av bidragande orsaker. JTI-rapport nr 244, JTI, Uppsala. G Erikson. 1996.

Arbete i kyla vid mjölkproduktion – klimatets påverkan på arbetsmiljön. Teknik för lantbruket nr 94, JTI, 2001. Désirée Gavhed, Klas Fredriksson, Kaleb Kuklane, Ingvar Holmér, Olle Norén.

Damm i djurstallar – akuta reaktioner och kroniska besvär. Teknik för lantbruket nr 58, 1996. Per Malmberg.

Minska damm i foderhanteringen. Teknik för lantbruket nr 51, 1996. Kjell Larsson.

Denna skrift har producerats vid JTI – Institutet för jordbruks- och miljöteknik) på uppdrag av Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet (SLA).
Uppsala juni 2005.

Författare: Niklas Adolfsson
Redaktör: Carina Johansson
Illustrationer: Kim Gutekunst

SLA ...

... är en riksomfattande sammanslutning av arbetsgivare inom skogsbruk, jordbruk och trädgårdsnäring samt inom närliggande verksamhetsområden. SLA har nära 4 000 medlemsföretag som är uppdelade i skogssektionen, jordbrukssektionen och trädgårdssektionen.

Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet (SLA)
Box 16006, 103 21 Stockholm
Telefon 08 – 762 72 00
Telefax 08 – 611 09 69
E-post: info@sla-arbetsgivarna.org
Webbplats: www.sla-arbetsgivarna.org

JTI ...

... är ett industriforskningsinstitut som bedriver forskning, utveckling och information om jordbruks- och miljöteknik samt om arbetsmaskiner. JTI fungerar som en länk mellan forskning och näringsliv. Vi implementerar ny teknik, nya metoder och nya system i näringsliv och samhälle.

JTI – Institutet för jordbruks- och miljöteknik
Box 7033, 750 07 Uppsala
Telefon 018 – 30 33 00
Telefax 018 – 30 09 56
Besöksadress: Ultunaallén 4
Webbplats: www.jti.slu.se